

Algemene Inlichtingen- en
Veiligheidsdienst
*Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties*

2021

Jaarverslag AIVD

Voorwoord

Dit jaarverslag beschrijft dreigingen tegen de nationale veiligheid van Nederland in 2021. Maar je kunt het daarover niet meer hebben zonder eerst stil te staan bij wat is gebeurd sinds het begin van 2022. De inval van Rusland in Oekraïne bracht oorlog in Europa op een schaal die veel mensen in hun leven niet eerder hebben meegemaakt. Andere dreigingen kunnen ernaast verbleken.

Tegelijk plaatst de oorlog al bestaande dreigingen soms juist in een scherper licht. De AIVD, de MIVD en inlichtingen- en veiligheidsdiensten uit andere landen waarschuwen al jaren voor cyberaanvallen, spionage, de gestage doorontwikkeling van massavernietigingswapens en de intenties van statelijke actoren met agressieve doelen. In Oekraïne komt dit alles nu samen tot een gewapend conflict dat Europa laat schudden op haar grondvesten, met grote humanitaire en economische gevolgen. Het is een trieste onderstreping van de noodzaak voor het werk van de AIVD en de MIVD.

Binnen Nederland hielden veel dreigingen in 2021 verband met toenemende verdeeldheid en verharding in de samenleving. Afgelopen jaar kreeg de AIVD beter zicht op ‘accelerationisten’: een nieuwe generatie jonge rechts-extremisten die in online groepen terroristisch geweld verheerlijken met als doel: het in Nederland ontketenen van chaos en rassenoorlog. Ook zag de AIVD een deel van het anti-overheidsprotest radicaliseren tot gewelddadig extremisme. Dat was terug te zien aan soms publiekelijke intimidatie en eigenrichting en aan (doods)bedreigingen tegen onder meer prominente politici.

Nederlandse burgers, bedrijven en overheden stonden in 2021 continu bloot aan het risico van cyberaanvallen door andere landen. China en Rusland lopen daarin voorop. Zij hebben offensieve cyberprogramma's die grote aantallen hackers inzetten om te spioneren, kennis te stelen of sabotage voor te bereiden of te plegen. Veel dreigingen in 2021 zijn een samengaan van nationaal en internationaal, digitaal en fysiek, statelijk en non-staatelijk. Dit, gedragen door technologie en digitalisering, zorgt ervoor dat nieuwe ontwikkelingen snel kunnen opkomen.

Die combinatie van factoren stelt de samenleving en de dienst voor nieuwe vragen. Zoals de vraag of de AIVD een rol kan spelen als criminaliteit leidt tot aantasting van de democratische rechtsorde – in 2021 zijn we daartoe een verkennend onderzoek begonnen. Of de vraag hoe de AIVD kan helpen het probleem van grootschalige aanvallen met ransomware tegen te gaan.

De huidige tijd vraagt vergaande samenwerking met partners, nationaal en internationaal. Een goed voorbeeld daarvan is de nauwe samenwerking met de MIVD, onder meer op het gebied van Rusland. Het vraagt ook om de (technische) middelen om een goede inlichtingenpositie te houden. Virtual agents, hackoperaties en interceptie op de kabel speelden daarbij in 2021 een grote rol. Een nieuwe tijdelijke wet kan de AIVD en MIVD in staat stellen daarbij effectiever te reageren op cyberdreigingen, gepaard aan adequaat toezicht, passend bij het dynamische karakter van de cyberaanpak. Die wet is in voorbereiding.

De samenleving mag erop vertrouwen dat de AIVD op die manier waakt over de nationale veiligheid van Nederland. Daarbij hoort dat we in het openbaar verslag doen van wat we daartoe hebben onderzocht. Juist terwijl oorlog een schaduw werpt over vrije landen is het van belang dat in een democratische rechtsorde een geheime dienst, waar mogelijk, ook een open dienst is.

Erik Akerboom
Directeur-generaal
Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst

Inhoudsopgave

1	Nationale dreigingen	
	Rechts-extremisme	4
	Rechts terrorisme	6
	Anti-overheidsextremisme	8
	Links-extremisme	9
	Jihadistisch terrorisme	10
Radicale islam	12	
2	Internationale dreigingen en politieke veiligheidsbelangen	
	Politieke veiligheidsbelangen	14
	Cyberdreiging	15
	Spionage en heimelijke beïnvloeding	18
	Economische veiligheid	20
	Jihadistisch terrorisme in internationaal perspectief	22
3	Dreigingen wegnemen en helpen voorkomen	
	Veiligheidsonderzoeken	23
	Contraproliferatie	25
	Weerbaarheid	27
	Onze rol in het stelsel bewaken en beveiligen	29
4	Organisatie en kerncijfers	
	Toezicht op het werk van de AIVD	30
	Hoe de AIVD voldoet aan de Wiv 2017	30
	Samenwerking met de MIVD	31
	Kerncijfers	32

1 Nationale dreigingen

Rechts-extremisme

- In 2021 kregen rechts-extremistische groepen meer aanhang. Onder andere complotdenken gaf daaraan een impuls.
- Rechts-extremisten proberen hun wereldbeeld normaal te laten lijken voor een groter publiek.
- Als rechts-extremistische ideeën breder worden omarmd, dreigt dat de democratische rechtsorde te ondermijnen.
- Rechts-extremisten juichen chaos toe, sluiten minderheden uit en praten geweld goed, in de hoop op werkelijke, gewelddadige omwenteling in Nederland.

Ondanks hun verschillen, delen nationaalsocialistische, volksnationalistische, *alt-right* en neonazistische groepen een wereldbeeld waarin de blanke bevolking van (onder meer) Nederland structureel wordt benadeeld, en zelfs in het voorbestaan wordt bedreigd door 'omvolking' of genocide.

De voornaamste bron van die dreiging werd in het recente verleden nog gezien in immigratie, vooral uit moslimlanden. Rond 2015, toen ISIS opkwam en tienduizenden Syrische vluchtelingen naar het Westen kwamen, ontstonden veel nieuwe, extremistische anti-islam groepjes. Zij vonden dat ze iets moesten doen om Nederlanders en Nederlandse tradities te verdedigen tegen gewelddadige jihadisten, en tegen wat zij zagen als de import van islamitische waarden door de overheid, bedoeld om eigen ras en cultuur te vernietigen.

Rechts-extremisten zien immigratie nog steeds als een gevaar, vooral als het om moslims gaat. Maar momenteel zien ze de grootste dreiging vooral in complotten van een machtige Joodse elite die erop uit zou zijn

het volk te onderdrukken. In de lezing van rechts-extremisten kunnen Joden dat doen dankzij internationale netwerken en invloedrijke posities in onder meer de financiële en culturele wereld.

Het idee dat Joden een vooropgezet plan hebben om de wereld te domineren is al oud in rechts-extremistische kringen. Met name de *alt-right*stroming blaast dit nu nieuw leven in. De complottheorieën van anti-overheidsextremisten over vrijheidsbeperkende maatregelen geven daaraan nog een impuls. Rechtsextremisten proberen actief te werven onder anti-overheidsactivisten, inspelend op hun onvrede. Daarbij raken rechts-extremistische ideeën vermengd met de ideeën van sommige anti-overheidsextremisten, en vervagen soms de grenzen tussen de verschillende groepen.

Dat maakt het een kleine stap om coronamaatregelen uit te leggen als weer een nieuwe manier om blanke westerlingen in het nauw te brengen. Of tot nieuwbakken complottheorieën te komen. Zoals het idee dat Bill Gates, al dan niet in afstemming met een (Joodse) schaduwelite, het corona-vaccinatieprogramma gebruikt om een deel van de bevolking te chippen en controleren, of zelfs te verzwakken en doden.

Veel rechts-extremisten leven in de verwachting dat die culturele botsing binnen vijf tot tien jaar zal leiden tot daadwerkelijke, gewelddadige strijd in Nederland – een rassenoorlog.

Rechts-extremisten voelen de bedreiging ook op cultureel vlak: in de emancipatie van vrouwen, homo's of transgender personen, en in de woke-beweging. Die zouden de media, het onderwijs en de cultuursector gebruiken om traditionele waarden en rollenpatronen aan te vallen.

Veel rechts-extremisten leven in de verwachting dat die culturele botsing binnen vijf tot tien jaar zal leiden tot daadwerkelijke, gewelddadige strijd in Nederland – een rassenoorlog. Ze geloven dat die ruimte geeft voor het stichten van een fascistische, witte etnostaat.

Toch waken de meeste rechts-extremistische groepen er momenteel voor dat gewelddadige wereldbeeld al te confronterend uit te dragen. Hoewel ze online expliciete haat niet schuwen, lijken ze van het verleden te hebben geleerd dat publiekelijk agressief optreden – zoals de skinheads van weleer – potentiële aanhang vaker afstoot dan aantrekt.

De meeste groepen lijken zich vooral te concentreren op het in diskrediet brengen van de huidige rechtsstaat en het domineren van het culturele debat, om zo hun aanhang te vergroten en meer geesten rijp te maken voor hun (politieke) agenda.

Een uitzondering daarop zijn terroristische spin-offs en eenlingen, voor wie chaos, geweld en het uiteenvallen van de samenleving niet snel genoeg kunnen komen. Lees meer over *Rechts terrorisme* op [pagina 6](#).

Veel rechts-extremistische groepen zorgen ervoor niet opvallend af te steken ten opzichte van de rest van de bevolking door bijvoorbeeld woordkeuze of kleding. Geen legerkisten of tatoeages – de dresscode bij veel rechts-extremistische groepen is jasje-dasje.

Ook nemen veel extremisten publiekelijk afstand van geweld. Toch vinden ze geweld wel degelijk een gerechtvaardigd middel om hun agenda te realiseren. Dat bespreken ze bewust alleen in eigen (besloten) kring.

Door anderen hun rechten te ontzeggen, dreigen ze de rechtsorde langzaam te ondermijnen. Dat legt een basis voor de gewenste chaos, haat en geweld.

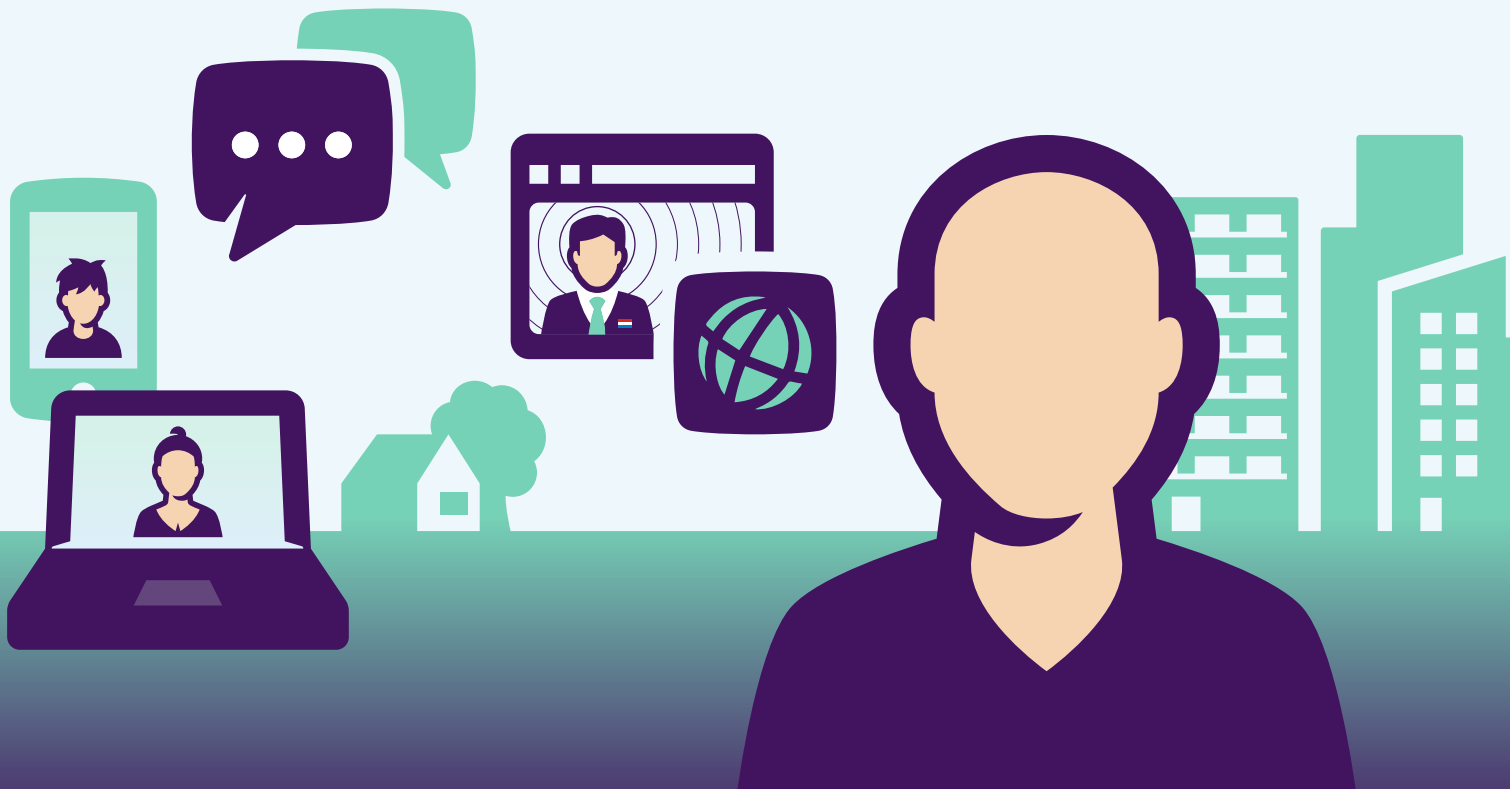
In hun uitingen liften rechts-extremisten mee op al levende onvrede. Zoals gezegd bij antioverheidsactivisten. Maar ook bij mensen die geen betaalbare woonruimte kunnen vinden. (Voor extremisten een opening om immigratie ter sprake te brengen.) Uitwassen van de woke-beweging (een actie-beweging die zich bezig houdt met maatschappelijke ongelijkheid, vooral racisme) vergroten ze uit, om te kunnen inspelen op ergernis daarover. Van verreweg de meeste rechts-extremistische groepen in Nederland valt momenteel geen terroristische aanslag te verwachten. Ze zijn echter wel degelijk een gevaar voor de democratische rechtsorde.

Door anderen hun rechten te ontzeggen, dreigen ze de rechtsorde langzaam te ondermijnen. Dat legt een basis voor de gewenste chaos, haat en geweld.

Zulke sluipende ondermijning treedt al op als meer mensen hun extremistische ideeën als normaal en feitelijk accepteren. Daartoe gebruiken extremisten soms (pseudo)wetenschappelijk jargon.

Rechts-extremisten slagen in hun opzet als het bijvoorbeeld gewoon wordt om samenleven uitsluitend te zien als voortdurend conflict, in termen van wij en zij. Als (verkapt) antisemitisme en haat tegen culturele minderheden, vrouwen, homo's en transgender personen niet meer als zodanig worden herkend. En als veel mensen het vertrouwen zouden verliezen, dat de beste behartiger van ieders belangen uiteindelijk een gedeelde rechtsstaat is.

Rechts terrorisme

- 'Accelerationisme' – een gewelddadige stroming binnen het rechts-extremisme – was in 2021 een groeiend probleem.
- In besloten online chatgroepen verheerlijken accelerationisten terroristisch geweld. Veelal kwetsbare jongens worden daarin meegezogen, en kunnen snel radicaliseren.
- Een aanslag van rechts terroristische eenlingen of groepjes is voorstelbaar.

Afgelopen jaar heeft de AIVD beter zicht gekregen op een nieuwe generatie jonge rechts-extremisten, die in afgesloten onlinegroepen met elkaar terroristisch geweld verheerlijken en fantaseren over het plegen van geweld. Opgeteld hebben de groepen enkele honderden aanhangers en er komen steeds nieuwe groepen bij. Net als andere rechts-extremisten verwachten ze in de toekomst een rassenoorlog, die de kans biedt een witte etnostaat te stichten.

Maar anders dan de meeste rechts-extremisten wil deze stroming die strijd zo snel mogelijk zien losbarsten. Zo nodig willen ze die zelf op gang brengen, door terroristische aanslagen te plegen en (daarmee) bevolkingsgroepen tegen elkaar op te zetten.

De verwachting is dat maar een kleine minderheid zelf terroristisch geweld wil gaan gebruiken, maar het is niet goed te voorspellen wie die stap zal maken.

Vanwege die wens om chaos en rassenoorlog te versnellen, wordt de stroming aangeduid met 'accelerationisme'. Die term werd gemunt door de Amerikaanse nationaalsocialist James Mason, die een inspiratiebron is voor de beweging.

Mason meent dat rechts-extremisten nooit via de politieke weg macht kunnen krijgen – de overheid zou hen in de weg staan. Daarom moeten zittende overheden en bestaande machtsstructuren worden weggevaagd. Alleen geweld en chaos kunnen daarvoor zorgen. Voor zover bekend zijn het voornamelijk (jonge) mannen die deelnemen aan accelerationistische groepen. De meesten zijn tussen de 13 en 30 jaar oud. Het is een generatie die is opgegroeid met het internet. Dat is waar ze naar toe gaan voor contact en om informatie te zoeken. Dat is dan ook vooral waar ze elkaar ontmoeten. Buiten het zicht van hun omgeving, wat maakt dat radicalisering lang onzichtbaar kan blijven.

Accelerationistisch gedachtegoed slaat vooral aan bij jongeren die door hun achtergrond extra vatbaar zijn voor radicalisering. Velen kampen met psychopathologische stoornissen die rechtlijnig, zwart-witdenken aantrekkelijk voor ze maken. Dat geldt in zekere mate voor extremisten van alle geledingen.

Maar anders dan de meeste rechts-extremisten wil deze stroming die strijd zo snel mogelijk zien losbarsten. Zo nodig willen ze die zelf op gang brengen, door terroristische aanslagen te plegen en (daarmee) bevolkingsgroepen tegen elkaar op te zetten.

Vaak komen accelerationisten uit gebroken gezinnen, en hebben ze geen sociaal vangnet. Sommigen zijn gepest en hebben moeite op school. De rechts-extremistische nadruk op blanke superioriteit, op mannelijkheid en geweld is voor sommigen aantrekkelijke compensatie daarvoor. Een wapen hebben betekent macht – daarom zijn ze geïnteresseerd in steek- en vuurwapens en in werken bij Defensie. Ze zien dat bovendien als voorbereiding op de in hun ogen onvermijdelijke rassenoerlog.

Accelerationistische groepen rekruteren kwetsbare jongeren op een geraffineerde manier. Dat gebeurt via onlinegamingplatforms en sociale media. Potentiële leden worden uiteindelijk gevraagd voor besloten groepen.

Groepen hebben weliswaar aanjagers (de beheerder van een chatgroep meestal) en een vorm van interne hiërarchie, maar dat betekent niet dat er echte leiding is. Het zijn meer groepen van eenlingen die elkaar inspireren. Groepen zijn flexibel. Ze kunnen oppoppen en weer verdwijnen, en terugkomen in een andere vorm op een andere plek. Eenmaal in zo'n onlinechatgroep worden jongeren onderdeel van een wereld waarin voortdurend vijandbeelden, haat, racisme en geweld worden gedeeld. En waar zeer denigrerend over ingebeelde vijanden wordt gepraat.

Leden hebben het met elkaar over het kopen van wapens, het fabriceren van bommen, en het plegen van aanslagen. Ze delen manifesten die aanslagplegers (uit andere landen) ter inspiratie hebben verspreid, en *livestreams* van aanslagen. Ook vereren ze aanslagplegers als heiligen. Sommige groepen hebben ideeën over een soort walhalla, dat blanke martelaars voor de goede zaak zou wachten.

Enkelingen helpen elkaar daadwerkelijk bij het voorbereiden en plegen van aanslagen. Daartoe worden wapenhandleidingen, militaire trainingsvideo's en guerillatactieken gedeeld.

Accelerationisme heeft wereldwijd geleid tot terroristisch geweld waarbij mensen zijn gedood. In Nederland nog niet.

Wel zijn er in 2021 door de AIVD zes ambtsberichten verzonden over accelerationisten, op basis waarvan het Openbaar Ministerie (OM) en de Nationale Politie konden optreden. Dat heeft geleid tot diverse aanhoudingen.

Naar aanleiding van een ambtsbericht van de AIVD zijn in december 2021 twee Nederlanders veroordeeld voor opruiing tot een terroristisch misdrijf, en voor deelname aan de rechts-extremistische en terroristische organisatie 'The Base'.

Aanhangers van het accelerationisme stellen de samenleving voor een bijzondere uitdaging. Omdat het veelal gaat om kwetsbare eenlingen die elkaar voortdurend ophitsen, kan de stap naar geweld snel worden gezet en slecht worden opgemerkt door de omgeving. Dat vraagt alertheid en resoluut optreden.

Naar aanleiding van een ambtsbericht van de AIVD zijn in december 2021 twee Nederlanders veroordeeld voor opruiing tot een terroristisch misdrijf.

Om waar mogelijk verdere radicalisering, uitmondend in geweld, te voorkomen, levert de dienst maatwerk. Daarbij betreft de AIVD binnen en buiten de strafrechtketen partners in de zorg en hulpverlening. Als inlichtingen van de dienst door zulk maatwerk bijdragen aan een zorginterventie, draagt dit ook bij aan de nationale veiligheid.

Anti-overheidsextremisme

- De AIVD zag in 2021 een deel van het anti-overheidsprotest, vooral tegen coronamaatregelen, radicaliseren.
- Daardoor is gewelddadig anti-overheidsextremisme ontstaan. Een terroristische aanslag uit die hoek is inmiddels voorstelbaar.
- Een groeiende groep mensen verliest bovendien het vertrouwen in de democratische rechtsorde en keert die de rug toe.

Dat een deel van de anti-overheidsactivisten afgelopen jaar radicaliseerde, is te zien aan de onrustbarende toename van het aantal bedreigingen van onder anderen ministers, leden van de Tweede Kamer, wetenschappers, medici, politieagenten en journalisten. Tellingen van onder meer de politie Den Haag, het OM en meldpunt Persveilig laten meer dan een verdubbeling zien van het aantal meldingen (600 van politici, 272 van journalisten). Sommige bedreigingen waren voor veel Nederlanders zichtbaar en ingrijpend, zoals die tegen premier Rutte en andere bewindspersonen die symbool stonden voor het Nederlandse coronabeleid.

Anti-overheidsextremisten zien en behandelen hen (en anderen die ze als 'de elite' zien) als gehate vijanden van de bevolking. In vaak zeer grove mails, tweets, filmpjes en posts kondigen ze aan geweld tegen hen te zullen gebruiken, wenssen ze de ontvanger dood, of roepen ze anderen op hem of haar wat aan te doen.

Bij sommige bedreigingen werd daadwerkelijk het voornemen gezien om de dreigementen uit te voeren, en werd voorwerk daartoe gedaan. Eén anti-overheidsextremist is in 2021 bijvoorbeeld gearresteerd op verdenking van het voorbereiden van een moordaanslag op (onder meer) premier Rutte. Een ander is veroordeeld voor het dreigen met terroristisch geweld. Hij had een vuurwapen bij zich toen hij werd aangehouden. Gedurende het jaar zaten tussen de vijf en tien anti-overheidsextremisten in detentie, één van hen op de terroristenafdeling. Zij waren veroordeeld voor (ernstige) bedreiging of opruiing. Voorgaande jaren kwam dit niet of nauwelijks voor.

Anti-overheidsextremisten zien en behandelen hen (en anderen die ze als 'de elite' zien) als gehate vijanden van de bevolking.

De AIVD waarschuwde in het jaarverslag 2020 nog voor het ontstaan van een voedingsbodem voor anti-overheidsextremisme. Het protest tegen de overheid, in het bijzonder tegen de corona-maatregelen, was toen vooral activistisch, al waren er wel al extremistische elementen. Die hebben sindsdien een vlucht genomen.

Dat anti-overheidsextremisten radicaler zijn gaan denken en handelen, komt voor een deel doordat ze daartoe worden opgezweept door aanjagers: aansprekende complotdenkers en critici van onder meer het coronabeleid van de regering, met eigen mediakanalen. Daarmee bereiken ze zeker tienduizenden mensen.

In uitzendingen, op websites en in tijdschriften schilderen ze onder meer politici en wetenschappers af als het nieuwe 'kwaad' ('satanisten' of 'kindermisbruikers'), dat met vooropgezette plannen de bevolking kwaad doet ('onderdrukken' of 'decimeren'). En ze laten het klinken alsof het begrijpelijk of zelfs goed is als mensen in reactie daarop geweld zouden gebruiken. Hetzij spontaan ('lynchen'), hetzij georganiseerd in de vorm van 'tribunalen'. Vaak kiezen ze hun woorden zo, dat die net niet strafbaar zijn.

De aanjagers profileren zichzelf op hun mediakanalen als experts. Vaak zijn ze welbespraakt en goed opgeleid, wat ze voor hun publiek geloofwaardig maakt. Ze hebben het niet alleen over corona, maar gebruiken allerlei nieuwsgebeurtenissen om dezelfde soort boodschappen te herhalen en hun aanhang te vergroten (zogenoemde 'triggerevents', bijvoorbeeld de invoering van 5G). Daartoe delen ze structureel desinformatie - verhalen die in hun wereldbeeld passen, maar waarvan ze vaak weten dat die niet kloppen.

Hun boodschappen vinden sneller weerklank bij mensen die zich onzeker voelen over hun inkomen of toekomst, en dat de overheid verwijten. En bij mensen die vinden dat de regering oneerlijk handelt. Een deel van hun aanhang werd de afgelopen jaren daadwerkelijk de dupe van het falen van de overheid, of ze zagen dat anderen daarvan het slachtoffer werden.

Ook kan de boosheid van mensen zich richten op één specifiek onderwerp, bijvoorbeeld het asiel-, klimaat- of stikstofbeleid of het niet kunnen vinden van woonruimte. Dat kan hen gevoelig maken voor ideeën van aanjagers. Net als groepen die toch al het idee hadden dat het helemaal de verkeerde kant op gaat met de samenleving. Wie dat wil, vindt makkelijk aansluiting omdat het anti-overheidsprotest geen vaststaand ideologisch programma heeft.

De verharding onder anti-overheidsextremisten lijkt te worden verergerd door (sociale) isolatie. Velen van hen brengen veel tijd online door, en komen daar door eenzijdige informatiegaring en de werking van algoritmes alleen maar extremer boodschappen tegen. Tegengeluiden horen ze ook in de fysieke wereld minder.

Discussies over onder meer het coronavirus drijven soms een wig in families en vriendengroepen. Dat kan ervoor zorgen dat mensen niet alleen het vertrouwen verliezen in instituties, maar ook in de mensen om hen heen, zodat ze vooral nog gelijkgezinden opzoeken.

De verharding komt ook door de betrokkenheid van rechts-extremistische groepen. Rechts-extremisten kapen soms het anti-overheidsprotest om hun eigen (gewelddadige) boodschap aan de man te brengen en om mensen te rekruteren. Op sommige thema's groeien rechts-extremisten en anti-overheidsextremisten ook naar elkaar toe. Ook delen ze complotdenken. Beide kunnen opportunistisch zijn in hun samenwerking: samen hebben ze meer massa.

Al die ontwikkelingen maken anti-overheidsextremisme harder en gevaarlijker. In de eerste plaats is er het gevaar dat extreme

ideeën kunnen ontaarden in geweld. Een terroristische aanslag van een anti-overheidsextremist is zo voorstelbaar. Tegelijk is er een sluipend en serieus gevaar voor de democratie: dat wantrouwen, desinformatie en polarisatie die zullen aantasten.

Dat het zo gewoon wordt om vijandig te denken over politici, wetenschappers, journalisten, politie, rechters en mensen die anders denken, dat Nederland meer verdeeld wordt en geloof in de democratische rechtsorde afbrokkelt.

Het aanpakken van zulke ondemocratische doelen, of gebruik van ondemocratische middelen, is lastig maar noodzakelijk. Het extremisme moet daarbij worden onderscheiden van volstrekt legitiem protest. En mensen die de overheid niet vertrouwen, zullen meer optreden van het openbaar gezag juist zien als een bevestiging van hun ideeën.

Tegelijk is er een sluipend en serieus gevaar voor de democratie: dat wantrouwen, desinformatie en polarisatie die zullen aantasten.

Sommige anti-overheidsextremisten en -activisten trekken zich ondertussen meer en meer terug in een eigen parallelle samenleving. Enkele extremisten organiseren eigen 'politie' of zogenaamde 'defendgroepen', die het geweldsmonopolie van de staat niet erkennen en uitdagen – zelf zeggen ze demonstranten te moeten beschermen tegen de vermeende gewelddadigheid van de politie.

Er zijn activisten die alleen nog eigen media volgen, en overgaan tot thuisonderwijs en het van school halen of houden van hun kinderen. Honderden mensen lieten zich uitschrijven uit het kiesregister, omdat ze geen vertrouwen meer hebben in eerlijk bestuur. Zo wendden ze zich geleidelijk, maar steeds meer, af van de rest van de maatschappij.

Links-extremisme

- De linkse actiescene kreeg na een tijd van coronabeperkingen een nieuwe impuls, met meer en zichtbare manifestaties.
- Hoewel die acties soms heftig waren voor betrokkenen, zag de AIVD in 2021 nauwelijks extremisme bij linkse actiegroepen.
- Het geweld van een groep anarchistenvrijwilligers tijdens het woonprotest in Rotterdam was vooralsnog een uitzondering.

In 2021 voerden anarchistische groepen vaker actie. Aan die acties deden bovendien meer deelnemers mee. Ze leken daarmee een inhaalslag te maken na 2020, een jaar waarin de meeste linkse actiegroepen vanwege corona eerder geplande campagnes en manifestaties annuleerden.

Met de nieuwe acties lijkt de linkse actiescene nieuw elan te hebben gekregen. Activistisch links protest ging in 2020 veelal over actuele

thema's, die breder in de samenleving leven: gebrek aan betaalbare woonruimte, klimaat, racisme. Groepen konden daarom vaak meedoen aan grote protestmarsen of manifestaties, waar meer en verschillende organisaties aan meededen.

Linkse groepen protesteerden ook tegen de coronamaatregelen van de regering (bijvoorbeeld staatssteun voor Schiphol zien ze als een manier om het kapitalistische systeem in stand te houden). Maar daar deden ze dat juist met eigen demonstraties, en bleven ze uit de buurt van grote, collectieve acties. Ze wilden niet optrekken met rechts-extremisten en complotdenkers die ook naar zulke demonstraties kwamen.

Ook beginnen groepen weer campagnes zonder einddatum, onder meer gericht tegen bedrijven die materieel leveren aan het leger en voor grensbewaking. Juist zulke langdurige campagnes verhardden vaak naarmate ze langer duren, en kunnen uitmonden in bedreigingen, vernielingen en intimidatie.

Het optreden van linkse activisten was in 2021 soms heel zichtbaar in de samenleving. Zoals bij de ontruiming van een bekend Amsterdams kraakpand in november; de aanwezigheid bij het woonprotest in Rotterdam in oktober, waar een kleine groep anarchistenvrijwilligers raakte met de politie; en bij het langer lopende protest tegen slachtbedrijf VION, in Boxtel. In campagne 'Sluit VION!' trokken verschillende groepen activisten en omwonenden voor de gelegenheid samen op. Elke groep had andere zorgen of grieven: klimaat, dierenrechten, een recente corona-uitbraak in het bedrijf.

Toch zag de AIVD in 2021 nauwelijks extremistische activiteiten binnen de linkse actiescene. Dat betekent niet dat acties niet soms ernstig, hinderlijk of heftig waren voor de organisaties of bedrijven tegen wie acties waren gericht. Het betekent alleen dat hun acties de democratische rechtsorde niet bedreigden.

Het optreden van linkse activisten was in 2021 soms heel zichtbaar in de samenleving.

De AIVD onderzoekt links-extremisme om de risico's goed te kunnen duiden voor de organisaties, bedrijven en personen die het mikpunt worden van acties. De dienst waakt ook voor radicalisering binnen het linkse actiewezen, bijvoorbeeld onder invloed van ideologie die haaks staat op de democratische rechtsorde. Of door activiteiten van extremistische kopstukken uit het verleden die – alhoewel zelf niet meer actief, achter de schermen de nieuwe generatie links tot meer radicale acties kunnen aanmoedigen. Soms is er maar weinig voor nodig om activisme tot extremisme te laten oplaaien.

Lees meer op aivd.nl/extremisme

Jihadistisch terrorisme

- Terwijl de jihadistische beweging in Nederland lijkt te stagneren, blijft de dreiging ervan aanzienlijk. Onvoorspelbaarheid kenmerkt de beweging.
- De AIVD schat in een terroristische dreiging te hebben weggenomen van een groep in Eindhoven.
- Een terroristische aanslag door jihadisten in Nederland blijft reëel.

De jihadistische beweging in Nederland stagneert in sommige opzichten. De omvang blijft tussen de vijfhonderd en zeshonderd personen in Nederland en zo'n honderdvijftig gekende Nederlandse personen in het buitenland. Sinds ongeveer 2018 groeit ze niet of nauwelijks.

De beweging is versnipperd in losse groepen en individuen. Aanhangers delen overtuigingen van het mondiale jihadi-salafisme (jihadisme in het kort), en ze beschouwen zichzelf in staat van oorlog met het Westen. Maar ze denken anders over wat hun bijdrage moet zijn aan die strijd, vooral sinds uitreizen naar Syrië of Irak niet meer reëel is.

Voor sommigen is dat zich aansluiten bij de gewapende strijd van jihadistische milities in buitenlandse strijdgebieden. Maar voor de

meesten kan de strijd ook worden gevoerd zonder geweld. Bijvoorbeeld door geld in te zamelen, (online) propaganda te verspreiden, gedetineerden te steunen of door kennis van het gedachtegoed te verdiepen.

Die, en andere soms diepgaande verschillen van interpretatie, zijn afgelopen jaar niet overbrugd door charismatische aanjagers, noch door een gezamenlijk doel, zoals een nieuw buitenlands strijdgebied. Ook lijkt de steun voor internationale jihadistische organisaties afgenomen. Al Qaida, maar vooral Islamitische Staat in Irak en al-Sham (ISIS) wilden en willen jihadisten in het Westen inspireren tot het plegen van aanslagen. Daartoe profileren ze zich binnen de beweging als sterke 'merken'.

ISIS was daarin jarenlang succesvol. De meeste terroristische aanslagen in het Westen zijn gepland en gepleegd door (vaak daartoe geïnspireerde) mensen die al in westerse landen leefden. Niet direct door netwerken van buitenaf.

Sinds de val van het kalifaat in 2019 lijkt het merk ISIS echter onder jihadisten wereldwijd glans te hebben verloren. Ook binnen

de Nederlandse beweging is de vrijwel onvoorwaardelijke steun voor ISIS, hoewel niet verdwenen, wel minder vanzelfsprekend en minder verbindend dan enkele jaren geleden. Desondanks is de geweldsdreiging vanuit de jihadistische beweging niet verminderd.

In 2021 bleek opnieuw dat de beweging geen gezamenlijk doel, geen mobiliserende kwestie of duidelijke aansturing nodig heeft, om een aanzienlijke dreiging te zijn voor de nationale veiligheid en de democratische rechtsstaat.

De aanhouding van een groep jihadisten uit Eindhoven laat dat zien. De mannen werden eind september 2021 aangehouden op verdenking van het voorbereiden van een terroristisch misdrijf, lidmaatschap van een terroristische organisatie en meewerken aan training voor terrorisme. De Eindhovense mannen sympathiseren met het jihadistische gedachtegoed van ISIS en (enkelen van hen) hebben gesproken over het doden van onder meer de premier en enkele partijleiders. De AIVD schat in dat met de aanhoudingen in Eindhoven een terroristische dreiging is weggenomen. De zaak is nog onder de rechter.

In 2021 bleek opnieuw dat de beweging geen gezamenlijk doel, geen mobiliserende kwestie of duidelijke aansturing nodig heeft, om een aanzienlijke dreiging te zijn voor de nationale veiligheid en de democratische rechtsstaat.

Op het oog lijkt de Eindhovense groep atypisch voor de jihadistische scene in Nederland. De negen zijn overwegend hoogopgeleid en de meesten van hen hadden goede banen. Daarin zijn ze anders dan veel Nederlandse jihadistische groepen uit het recente verleden, al is het binnen de mondiale jihadistische beweging niet ongewoon.

In andere opzichten is het Eindhovense netwerk typisch voor de jihadistische dreiging in Nederland van dit moment. Zonder dat er nieuwe, aanjagende kwesties zijn voor de beweging als geheel, worden in Nederland bijna elk jaar serieuze dreigingen onderkend en voorkomen, of vinden aanslagen plaats. Die onvoorspelbaarheid kenmerkt de beweging. In het jihadistische wereldbeeld is het leveren van strijd een plicht.

En binnen de beweging als geheel wordt het plegen van aanslagen niet alleen goedgepraat, maar ook aangemoedigd. Dat maakt dat enkelingen de stap naar geweld snel kunnen zetten als de situatie dat in hun ogen nodig maakt.

Voor hun omgeving kan dat schijnbaar ineens zijn. Wat bij kleine groepen het geweld uitlokt, is vaak moeilijk te zien of te voorspellen. De meeste jihadistische groepen in Nederland draaien om broederschap of zusterschap, studie of samen videogames spelen. Geweld kan lang geen gespreksonderwerp zijn.

Terroristisch geweld door kleine jihadistische groepen of alleen handelende daders in Nederland is op dit moment reëel. De dienst onderzoekt ook welk gevaar uitgaat van Nederlandse jihadisten die zijn uitgereisd naar strijdgebieden in Syrië en Irak, en van veroordeelde jihadisten die in detentie zitten op de terroristenafdeling (TA) van de Dienst Justitiële Inrichtingen.

Lees meer over *jihadistisch terrorisme in internationaal perspectief* op pagina 22, of op aivd.nl/terrorisme

Radicale islam

- Tweede en derde generaties wahhabi-salafistische aanjagers in Nederland nemen geleidelijk invloedrijke posities in.
- Aanjagers prediken een boodschap die aanhangers ertoe kan brengen mensen met andere (geloofs)overtuigingen te haten en de rechtstaat af te wijzen.
- De eerste slachtoffers van deze groepen zijn andere moslims, die het onmogelijk wordt gemaakt ten volle deel te nemen aan de Nederlandse samenleving.
- Die boodschap wordt ook onderwezen aan jonge kinderen, via buitenschools onderwijs.
- De AIVD kreeg in 2021 extra budget om te onderzoeken in hoeverre het werk van aanjagers mogelijk wordt gemaakt door ongewenste buitenlandse financiering en inmenging.

Binnen de wahhabi-salafistische stroming in Nederland is de afgelopen jaren een nieuwe generatie voormannen aangetreden. Anders dan hun voorgangers zijn zij geworteld in Nederland. Ze spreken de taal, kennen de samenleving, en zijn pragmatischer in praktische zaken als stemmen of een hand geven aan vrouwen.

Deze pragmatischer koers betekent evenwel geen verandering van de ideologie, en daarmee geen verandering van de dreiging voor het democratisch bestel. Het lijkt erop dat de verpakking van de boodschap van deze nieuwe generaties aanjagers precies binnen de grenzen van de wet blijft, die ze goed kennen. Ze stellen bijvoorbeeld dat je 'ongeloof' dient te haten, in plaats van 'ongelovigen'. Het eerste is problematisch, maar niet strafbaar. Het tweede is haatzaaiing, waarvoor je vervolgd kunt worden. Het is bovendien de vraag of de achterban het verschil ziet.

Kenmerkend voor wat de AIVD omschrijft als wahhabi-salafisme is absolute loyaliteit aan de eigen geloofsgemeenschap. En in het verlengde daarvan het zich afkeren, soms zelfs haten, van wat daarvan afwijkt. Vaak zijn dat in de eerste plaats andersdenkende moslims, maar ook ongelovigen en de Nederlandse samenleving als geheel. In sommige gevallen erkennen wahhabi-salafisten niet de legitimiteit van onder andere de grondwet, overheid, politie en andere democratische instituties.

Die boodschap onderwijzen aanjagers al aan jonge kinderen, vanaf een jaar of vier, via buitenschools islamitisch onderwijs. Naar zulk onderwijs is veel vraag binnen de islamitische gemeenschap. Ouders laten hun kinderen graag kennismaken met de Koran en de Arabische taal en cultuur. Buitenschools onderwijs voorziet daarin. Dit onderwijs is zeker niet per definitie problematisch. Maar als aanjagers het geven, kunnen kinderen door hun boodschap een polariserende ideologie meekrijgen. Die ideologie wordt eerst in lichtere vorm aan kinderen geleerd en wordt strikter naarmate de kinderen ouder worden. Het onderwijs bestaat veelal uit ouderwets 'stampen', de docent geldt als absolute autoriteit en kritische vragen worden niet getolereerd.

De boodschap van de aanjagers is zorgelijk om wat kinderen zo wordt geleerd: zwart-witdenken, afkeer van westerse waarden en uitsluiting van andersdenkenden.

Dat kan ervoor zorgen dat kinderen niet kunnen meedoen aan de samenleving. Het kan ook, in het uiterste geval, bijdragen aan radicalisering. Bovendien kan het kinderen verwarren. Wat ze in hun buitenschoolse lessen leren en hoe ze dat leren, staat soms haaks op wat ze doordeweeks in het reguliere onderwijs wordt bijgebracht – waar kritisch denken en vragen stellen juist worden aangemoedigd. Het afgelopen jaar zag de AIVD dat enkele aanjagers hun lesaanbod in toenemende mate ook op de ouders richten. Dat lijkt een bewuste strategie. Door kinderen de wahhabi-salafistische interpretatie van de islam via buitenschools onderwijs én via de ouders bij te brengen, raken zij daarmee sneller bekend. Ook neemt de kans af dat een gematigder ouder nog een remmende invloed kan hebben op het ideologische lesaanbod.

De boodschap van de aanjagers is zorgelijk om wat kinderen zo wordt geleerd: zwart-witdenken, afkeer van westerse waarden en uitsluiting van andersdenkenden.

Het bereiken van de ouders gebeurt op verschillende manieren. Ouders moeten in enkele gevallen een ideologische toets afleggen voordat hun kinderen worden toegelaten. Sommige aanjagers geven ook de ouders (ideologisch) huiswerk en opvoedkundige adviezen. En ze publiceren in enkele gevallen opvoedkundige boeken voor ouders, geschreven vanuit hun interpretatie van de juiste leer.

De eerste generatie moslims in Nederland kende nog de meer gematigde interpretatie van het geloof uit het land van herkomst. Ze konden met die achtergrond soms ingaan tegen aanjagers, ook in opvoedkwesties. Ouders uit de tweede en derde generatie hebben die bagage niet en lijken kwetsbaar voor een strikte oplegging van de islam. Als een aanjager veel theologische kennis en charisma heeft, zijn ouders soms te onzeker om hiertegen in te gaan.

Afgelopen jaar zag de AIVD dat aanjagers soms inspringen op de mogelijkheid kinderen thuisonderwijs te geven (en dus van school te halen of houden). In enkele gevallen roepen ze ouders hiertoe op. Het is over het algemeen niet duidelijk wat kinderen via thuisonderwijs leren en niet leren. Noch wat dat doet met hun welbevinden en hun kansen in de samenleving. De grootste zorg is dat de overheid daarop slecht zicht heeft – dus ook signalen van radicalisering minder kan opmerken – als kinderen eenmaal zijn vrijgesteld van de leerplicht.

Duidelijke wetgeving heeft in het verleden soms het verspreiden van extreme boodschappen via onderwijs voorkomen. Die indruk bestaat op basis van enkele casussen met aanjagers die ook godsdienstles geven in het reguliere onderwijs. De kaders van de overheid hebben daar een remmende werking. Het reguliere onderwijs is dankzij die wetgeving dus weerbaarder tegen de invloed van aanjagers.

In het verleden is het werk van aanjagers soms mede mogelijk gemaakt door geldschietters uit het Midden-Oosten. De invloed van wahhabi-salafistische aanjagers in Nederland kan daardoor groter worden, wat de democratische rechtsorde in Nederland kan ondermijnen. Dat is niet strafbaar, maar wel ongewenst, beoordeelde de *Parlementaire ondervragingscommissie ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen in 2020*.

***Als een aanjager veel theologische kennis
en charisma heeft, zijn ouders soms
te onzeker om hiertegen in te gaan.***

Daarom kreeg de AIVD in 2021 extra budget om te onderzoeken in hoeverre ongewenste buitenlandse financiering en inmenging een bedreiging is voor de democratische rechtsorde. De dienst wil onder andere te weten komen welke buitenlandse actoren de verspreiding van het wahhabi-salafisme in Nederland financieren, op welke manier, en welke intenties ze hebben.

Lees meer op aivd.nl/radicale-islam

Internationale dreigingen en politieke veiligheidsbelangen

Politieke veiligheidsbelangen

- Conflicten in andere landen kunnen de nationale veiligheid van Nederland bedreigen. Politieke inlichtingen van de AIVD hielpen de Rijksoverheid in 2021 weloverwogen keuzes te maken.

De AIVD en de MIVD onderzoeken politieke intenties van andere landen, de stabiliteit in deze landen en regionale en mondiale geopolitieke ontwikkelingen. Want die kunnen, bedoeld of onbedoeld, Nederlandse belangen schaden. Landen en machtsblokken zijn nauw verweven.

Conflicten elders kunnen de Nederlandse nationale veiligheid bedreigen, ook als Nederland niet direct betrokken is. Een conflict elders kan bijvoorbeeld de toevoer van producten, grondstoffen of energie aantasten of lamleggen.

Zo is Nederland voor een deel van de gasvoorziening afhankelijk van Russische energieleveranciers. De al langer verstoorde relatie met Rusland wekte in 2021 de vrees dat de gas- en olietoevoer naar Europa in het gedrang kon komen.

Nederland is lid van de EU en de NAVO en geniet de voordelen daarvan. Met deze lidmaatschappen komen verplichtingen. Om een weloverwogen beeld te krijgen van ontwikkelingen in verschillende landen en de standpunten van (met name) overheden, moet Nederland daarvan goed op de hoogte zijn. Goede inlichtingen bieden de Nederlandse overheid een sterke uitgangspositie bij internationale overleggen, en maakt weerbaarheidsmaatregelen mogelijk ter versterking van onder meer de digitale infrastructuur.

Conflicten elders kunnen de Nederlandse nationale veiligheid bedreigen, ook als Nederland niet direct betrokken is. Een conflict elders kan bijvoorbeeld de toevoer van producten, grondstoffen of energie aantasten of lamleggen.

De politieke inlichtingen van de AIVD dragen bij aan het maken en aanscherpen van beleid van de Rijksoverheid. Tegenwoordig worden conflicten niet alleen met wapens uitgevochten, maar ook met informatie en inlichtingen. Dat maakt een zelfstandige inlichtingenpositie en zelfstandige analyse van groot belang voor de Nederlandse overheid. De AIVD bepaalt niet zelf naar welke landen onderzoek wordt gedaan. De ministers van Buitenlandse Zaken, Justitie en Veiligheid, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Defensie, en de minister-president doen dat in de Geïntegreerde Aanwijzing.

Cyberdreiging

- De Nederlandse overheid, vitale sectoren en bedrijven liepen in 2021 een grotere kans om te worden gehackt door landen met een offensief cyberprogramma.
- Nederland staat hoog op de lijst van landen waarvan de digitale infrastructuur wordt misbruikt bij cyberaanvallen.
- De huidige wet beperkte de Nederlandse inlichtingendiensten in snelheid en effectiviteit.
- Een tijdelijke regeling moet de diensten in 2022 voldoende ruimte geven om effectief op cyberdreigingen te kunnen reageren.

Nederlandse burgers, bedrijven en overheden stonden in 2021 continu bloot aan het risico van cyberaanvallen door andere landen. China en Rusland lopen daarin voorop, gevolgd door Noord-Korea en Iran. Die landen hebben grote, offensieve cyberprogramma's die duizenden hackers inzetten om te spioneren, kennis te stelen of sabotage voor te bereiden of te plegen. Door hun capaciteit en doordat ze grenzeloos en zonder restricties optreden, zijn de aanvallers op dit moment in het voordeel.

Staatelijke actoren vinden elk jaar meer mogelijkheden om binnen te komen bij slachtoffers – hun aanvalsoppervlak neemt toe. Zo zoeken

en vinden actoren niet alleen kwetsbaarheden in de netwerken van doelwitten, maar ook in gebruikte apps of andere toepassingen die aan het internet zijn gekoppeld. Ook breken actoren in op het computernetwerk van een toeleverancier om uiteindelijk bij hun echte doelwit binnen te komen (een zogeheten supplychain-aanval).

Veel staatelijke actoren met een offensief cyberprogramma voeren aanvallen bij voorkeur uit via Nederlandse verbindingen en via in Nederland gehuurde servers.

In 2021 werd bovendien veel thuisgewerkt. Bedrijven waren hierdoor afhankelijker van software waarmee je op afstand kunt inloggen. Een belangrijke waarneming is dat de hackers die voor andere landen werken in 2021 veel gebruikmaakten van onbekende kwetsbaarheden in software – zogeheten *zero days* omdat de ontwikkelaar nog nul dagen de tijd heeft gehad om de zwakke plek te verhelpen. Tegen onbekende kwetsbaarheden is beveiliging per definitie ontoereikend. Hackers maken ook veel gebruik van (soms maar net)

bekende kwetsbaarheden. Daarom is het zo belangrijk dat organisaties beveiligingsupdates uitvoeren zodra die beschikbaar komen.

Als statelijke actoren inbreken op het netwerk van een ministerie, een bedrijf of een kennisinstelling is dat altijd een middel om een doel te bereiken. Een actueel doel dat sommige landen in 2021 hadden, was kennis vergaren die ze kon helpen bij de bestrijding van covid-19 in eigen land. Europese (overheids)instellingen die zich bezighouden met de preventie en bestrijding van covid-19 waren daarom voor hen aantrekkelijke doelwitten.

Veel cyberaanvallen worden gedaan om te kunnen spioneren, om processen in een ander land te beïnvloeden of om desinformatie te verspreiden. Zo heeft een actor die waarschijnlijk gelieerd is aan de Iraanse inlichtingendienst in 2021 toegang weten te krijgen tot meerdere netwerken van een internationale organisatie. Het is onbekend of en hoeveel data de Iraanse actor daarbij heeft weten te ontvreemden.

Nederland staat hoog op de lijst van landen waarvan de infrastructuur wordt misbruikt bij cyberaanvallen. Veel statelijke actoren met een offensief cyberprogramma voeren aanvallen bij voorkeur uit via Nederlandse verbindingen en via in Nederland gehuurde servers.

Dat doen ze omdat die servers van goede kwaliteit zijn, en de internetverbindingen snel en betrouwbaar zijn. Zo onderkende de AIVD in 2021 meerdere, grootschalige Noord-Koreaanse cyberoperaties, die werden uitgevoerd vanaf in Nederland gehuurde of gehackte servers. Eén van die operaties was gericht tegen westerse cyberbeveiligingsonderzoekers. Het doel was waarschijnlijk inzicht te krijgen in hoeveel die onderzoekers wisten van de cybercapaciteiten en -activiteiten van Noord-Korea.

Statale actoren probeerden ook in 2021 unieke Nederlandse kennis en innovaties te stelen. Onder andere door (te proberen) op netwerken van bedrijven en kennisinstellingen in te breken. Dat doen ze om een economisch voordeel te halen op andere landen. Het doel is zelden Nederland rechtstreeks te benadelen, maar dat kan wel het effect zijn. Lees meer daarover bij *Spionage* op [pagina 18](#) en bij *Economische veiligheid* op [pagina 20](#).

Sabotage is potentieel het grootste digitale risico voor de Nederlandse samenleving. Er is internationaal een digitale wapenwedloop gaande en er komen steeds nieuwe technieken die grote ontregeling in andere landen mogelijk maken – denk aan het uitschakelen van energiecentrales, watertoevoer of financiële systemen.

De kans dat zulke middelen worden ingezet is klein – de meeste landen zullen zo'n aanval opvatten als een oorlogshandeling. Maar als het gebeurt, zijn de gevolgen ingrijpend.

Er is internationaal een digitale wapenwedloop gaande en er komen steeds nieuwe technieken die grote ontregeling in andere landen mogelijk maken – denk aan het uitschakelen van energiecentrales, watertoevoer of financiële systemen.

Digitale sabotage in één land, kan ook in andere landen onbedoeld schade aanrichten. Dat is bijvoorbeeld gebeurd na een cyberaanval op Oekraïne in 2017. Ook de Maersk-terminal in de Rotterdamse haven werd daarbij stilgelegd.

De AIVD zag dat sommige ransomware-aanvallen in 2021 zulke maatschappelijke gevolgen hadden, dat ze een bedreiging zijn voor de nationale veiligheid, al worden ze doorgaans uitgevoerd door criminelen en niet door statelijke actoren. Afgelopen jaar werd onder meer de Amerikaanse brandstofleverancier Colonial Pipeline getroffen door een ransomware-aanval. En ook Nederlandse kennisinstellingen (zoals de Universiteit van Amsterdam) en bedrijven (zoals VDL Nedcar).

Om cyberdreigingen tegen te gaan, is samenwerking cruciaal. De AIVD, MIVD, National Cyber Security Centrum (NCSC), Politie en OM versterkten hun samenwerking op cybergebied twee jaar geleden met de oprichting van de cyber intel/info cel (CIIC). Sinds een jaar delen de organisaties ook een locatie, waar vertegenwoordigers fysiek bij elkaar zijn gebracht.

Dat heeft het voordeel dat de samenwerkende partijen sneller en beter gecoördineerd kunnen reageren bij cyberincidenten en -dreigingen. Politie- en inlichtingenonderzoeken kunnen beter op elkaar worden afgestemd en de overheid kan eenduidiger communiceren over cyberdreigingen.

Dat zorgde voor doeltreffende informatie-uitwisseling tussen de deelnemende organisaties. Ruim tweehonderd digitale veiligheidsincidenten bij de overheid en in vitale sectoren konden beter worden geduid.

Voor alle cyberdreigingen geldt dat de AIVD effectief kan reageren op een aanval, als hij snel kan reageren. Tegenstanders in het cyberdomein worden namelijk ook steeds sneller, en geavanceerder en moeilijker te onderkennen.

Bij aanvallen wisselen statelijke actoren vaak en veel van infrastructuur om te verhullen waar de aanval vandaan komt. De AIVD moet om toestemming vragen om hackers op die nieuwe infrastructuur te volgen. Dat kan tijdsintensief zijn omdat zo'n verzoek grondig moet worden onderbouwd. Kwaadwillende hackers kunnen uit beeld verdwijnen als de AIVD niet tijdig genoeg toestemming krijgt om ook via nieuwe infrastructuur het spoor te kunnen volgen tot de bron.

Soms moeten diensten een actor kunnen volgen op openbare en/of commerciële infrastructuur. Daarop kunnen ook (veel) andere gebruikers actief zijn. Vaak is het vanwege technische of operationele redenen niet mogelijk handelingen op die systemen uit te voeren. In die gevallen kan het noodzakelijk zijn om bij de betreffende partij bulkgegevens te verwerven (hoe de inlichtingendiensten grote gegevensbestanden verwerken is geregeld in de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017).

De huidige Wiv 2017 beperkte de diensten in zulke situaties in 2021 in de snelheid en effectiviteit die nodig waren om cyberaanvallen te kunnen volgen en bevoegdheden in te zetten.

Om dat op korte termijn te herstellen, is in 2021 gewerkt aan een tijdelijke regeling die de diensten meer snelheid geeft in het cyberdomein, zodat ze assertiever kunnen reageren op aanvallen. Dat gaat gepaard met bindend toezicht in *real time*, passend bij het dynamische karakter van de cyberpraktijk. De tijdelijke wet is in april 2022 in internetconsultatie gebracht.

Lees meer op aivd.nl/cyberdreiging

Weten hoe de AIVD cyberdreigingen onderzoekt?

Luister naar het tweede seizoen van de podcastserie de *De Dienst* (aivd.nl/podcast). Een teamhoofd, een bewerkster, een analist en een cryptoloog vertellen daar wat zij doen om Nederland tegen cyberaanvallen te beschermen.

Spionage en heimelijke beïnvloeding

- Diverse landen probeerden afgelopen jaar door spionage in Nederland technische en wetenschappelijke kennis te vergaren.
- Ook probeerden landen heimelijk westerse samenwerkingsverbanden zoals de EU en NAVO uiteen te drijven.
- Landen met een grote diaspora spioneren om hun (voormalige) burgers in Nederland in de gaten te houden.
- De noodzaak van spoedige spionagewetgeving werd in 2021 weer onderstreept.

De AIVD spreekt van spionage als heimelijk en/of onrechtmatig informatie of objecten worden verkregen door een ander land of in opdracht van een ander land. Spionage raakt iedere Nederlander. Als door spionage innovatieve kennis en technologie verdwijnen, tast dat het Nederlandse verdienmodel aan. Het bedreigt de economische veiligheid van Nederlandse en dus de nationale veiligheid.

De dreiging van spionage was in 2021 onverminderd groot. Diverse statelijke actoren hebben mogelijk de intentie om de Nederlandse nationale veiligheid schade toe te brengen en zijn ertoe in staat. Daarvoor gebruiken ze onder meer spionage (digitaal en via menselijke bronnen), heimelijke beïnvloeding en desinformatie. Naast de grootmachten China en Rusland houden ook landen als Iran en Turkije zich bezig met (cyber)spionage.

Spionage heeft vaak als doel de eigen economie, krijgsmacht en diplomatie te versterken. Landen handelen dus in hun eigen belang. Dat Nederland hierdoor schade lijdt, is vaak een onbedoeld effect. De verkregen informatie kan ook worden gebruikt om dissidenten en de diaspora in Nederland in de gaten te houden of onder druk te zetten.

Met name China probeert technologische en andere wetenschappelijke kennis te vergaren. Veelal door digitale aanvallen, maar ook via studenten en wetenschappers die aan Nederlandse kennisinstututen studeren of onderzoek doen. China gebruikt bijvoorbeeld (studie-)beurzen om bij hen verplichtingen te scheppen. Dit wil niet zeggen dat alle studenten en wetenschappers de intentie hebben of doelbewust naar Nederland zijn gestuurd om te spioneren.

De AIVD heeft vastgesteld dat China (ook) in 2021 interesse had in communicatie-, ruimte- en maritieme technologie. De afgelopen jaren heeft China op diverse manieren geprobeerd zulke technologie te verwerven. Onder meer door digitale spionage, het omzeilen van exportrestricties, academische samenwerking, ongewenste kennisoverdracht en *insider threat*.

Spionage heeft vaak als doel de eigen economie, krijgsmacht en diplomatie te versterken.

Hoogtechnologische kennis kan ook weglekken via investeringen en overnames van bedrijven. Dit is geen spionage, maar kan de

Nederlandse economie wel schade toebrengen. Hierop wordt verder ingegaan op [pagina 20](#), *Economische Veiligheid*.

Naast China probeert ook Rusland via spionage (digitaal en via menselijke bronnen) technologische kennis weg te halen. Toch lijkt het zwaartepunt voor Rusland te liggen op het verzamelen van politieke informatie. Het heimelijk verzamelen van politieke informatie geeft landen een voorsprong in onderhandelingen en helpt hen bij het bepalen van hun beleid. Verder zijn politieke inlichtingen van belang bij heimelijke beïnvloeding.

De AIVD werkt meer en meer samen met andere Europese inlichtingen- en veiligheidsdiensten om spionage te voorkomen. Samenwerkende diensten wisselen gegevens uit over onderkende inlichtingenofficieren en er vindt afstemming plaats over het uitzetten van spionnen. Momenteel is een wetsvoorstel in voorbereiding (dat was tot eind april in consultatiefase) dat ervoor moet zorgen dat de strafbaarheid van spionagehandelingen wordt verruimd. Als dit wet wordt, geeft het meer mogelijkheden tot handelen als spionage wordt vastgesteld.

Heimelijke beïnvloeding

Als landen proberen het Nederlandse politieke en sociale systeem onopgemerkt te beïnvloeden, spreken we van heimelijke beïnvloeding. Een land kan bijvoorbeeld proberen het publieke debat te beïnvloeden door tegenstellingen in de maatschappij verder aan te wakkeren. Daarnaast proberen landen heimelijk aan politieke invloed te winnen of westerse samenwerkingsverbanden zoals EU en NAVO uiteen te drijven.

Een ander doel van statelijke actoren is het naar eigen voordeel keren van buitenlandse beeld- en besluitvorming ten aanzien van zichzelf of ten aanzien van voor hen belangrijke kwesties. Pogingen kunnen zowel in het online- als in het fysieke domein plaatsvinden, via (sociale) media of het politiek-bestuurlijk bestel.

Nederland is mede door de coronacrisis veranderd. Het vertrouwen in overheid en instituties nam in 2021 af. Hierdoor zijn de kansen voor andere landen aanzienlijk groter geworden om zich te mengen in de Nederlandse politiek of het maatschappelijk leven.

De AIVD heeft geen gerichte strategie waargenomen om de uitkomst van de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2021 heimelijk te beïnvloeden. Het kiesstelsel en de wijze van machtsvorming in Nederland bieden hiertoe maar beperkt kansen.

Toch is de AIVD zich ervan bewust dat waakzaamheid geboden is. Nederland is mede door de coronacrisis veranderd. Het vertrouwen in overheid en instituties nam in 2021 af. Hierdoor zijn de kansen voor andere landen aanzienlijk groter geworden om zich te mengen in de Nederlandse politiek of het maatschappelijk leven.

Desinformatie

Heimelijke beïnvloeding kan online plaatsvinden door het verspreiden van desinformatie. Desinformatie was in 2021 een beperkte dreiging voor Nederland. Er zijn weinig voorbeelden van Nederlandstalige desinformatie uit Rusland. In een aantal grotere Europese landen was wel sprake van aanzienlijke beïnvloedingsactiviteiten door Rusland.

In 2021 vond een gesprek plaats tussen de Vaste commissie voor Buitenlandse Zaken van de Tweede Kamer en een Russische *prankster* die zich uitgaf voor een staflid van de Russische oppositieleider Aleksey Navalny. Dat gesprek werd op YouTube gepubliceerd. Bij eerdere activiteiten van deze *prankster* waren verschillende Russische overheidsinstanties betrokken. De AIVD acht het mogelijk dat diezelfde overheidsinstanties ook betrokken waren bij het gesprek met de Tweede Kamerleden.

Desinformatie is iets anders dan publieke diplomatie of propaganda. Het uiten en verspreiden van propaganda gebeurt niet heimelijk. Landen dragen openlijk hun normen, waarden of ideologie uit. Die zijn niet altijd in lijn met westerse ideeën. De AIVD heeft als taak heimelijke activiteiten bloot te leggen en tegen te gaan.

Diaspora

Met name landen met een grote diaspora in Nederland verrichten hier inlichtingenactiviteiten om zicht en grip te krijgen op hun diaspora. Deze activiteiten kunnen erop gericht zijn om de relatie met de diaspora te verbeteren zodat deze hun belangen in het buitenland kan bevorderen. In ruil voor medewerking kunnen mensen beloond worden, bijvoorbeeld door hulp bij administratieve zaken of een uitnodiging voor een viering op de ambassade. Inlichtingenactiviteiten kunnen er ook op gericht zijn (vermeende) tegenstanders van regimes in kaart te brengen om kritische geluiden over het regime te smoren.

Zo worden inlichtingen over deelnemers aan demonstraties verzameld. Informatie over vermeende opposanten van een regime kan door dat regime worden gebruikt om hen te intimideren. Zij kunnen worden lastiggevallen of zelfs vervolgd zodra ze naar hun land van afkomst reizen. Sommige landen schuwen geweld niet.

Als een activist zijn of haar mening niet bijstelt, oefent het land druk uit door bijvoorbeeld duidelijk te maken dat ook familieleden van een activist daarvan hinder kunnen ondervinden.

Het gebeurt ook dat activisten in Nederland al worden aangesproken. Als een activist zijn of haar mening niet bijstelt, oefent het land druk uit door bijvoorbeeld duidelijk te maken dat ook familieleden van een activist daarvan hinder kunnen ondervinden.

Lees meer op aivd.nl/spionage

Economische veiligheid

- China was in 2021 de grootste bedreiging voor de economische veiligheid van Nederland.
- Onderzoek van de AIVD hielp kennisdiefstal en strategische afhankelijkheden voorkomen.

De AIVD onderzoekt acties van andere landen die een risico kunnen vormen voor de economie van Nederland. In 2021 vroegen overheid, bedrijven en kennisinstellingen daarover vaker advies aan de dienst. In de samenleving lijkt het bewustzijn gegroeid dat landen die bezig zijn met een economische of technologische wedloop, daarvoor soms kennis en techniek uit Nederland proberen te stelen. En dat ze achter bedrijfsovernames, fusies en investeringen kunnen zitten die Nederland geen goed doen.

China was in 2021 de grootste bedreiging voor de Nederlandse economische veiligheid. Het land probeert in Nederland aan hoogwaardige kennis en technologie te komen, in het bijzonder aan halfgeleiders. Het land heeft een tekort aan hoogwaardige chips en heeft die nodig om de eigen technologiesector verder te laten groeien. Dat sluit aan bij de openbare meerjarenagenda van het land. Ook landen als Rusland proberen Nederlandse kennis en techniek te stelen.

Het onderzoek van de AIVD richt zich primair op het onderkennen en voorkomen van diefstal van technologie en kennis bij Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen. Zo was de dienst in 2021 nauw betrokken bij de oprichting van het kennisveiligheidsloket van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Nederland is een aantrekkelijk doelwit voor landen die kennis willen stelen omdat het bij de meest ontwikkelde landen ter wereld hoort op het gebied van economie, wetenschap en techniek. Onderzoek van de dienst maakt inzichtelijk in welke sectoren landen met actieve spionageprogramma's interesse hebben.

Het helpt bijvoorbeeld voorkomen dat andere landen een te grote rol krijgen in de Nederlandse telecominfrastructuur of in de Rotterdamse haven, waardoor Nederland kwetsbaar zou worden voor spionage, sabotage of beïnvloeding. Ook de gedeeltelijke afhankelijkheid van Russisch gas maakt Europa en Nederland strategisch kwetsbaar.

Onderzoek naar economische veiligheid draagt tot slot bij aan zogeheten verantwoord eindgebruik: dat Nederlandse techniek en kennis niet worden gebruikt voor zaken waar Nederland niet achter staat. Zo wil Nederland niet dat technologie wordt misbruikt voor militaire doeleinden of repressie.

Het helpt bijvoorbeeld voorkomen dat andere landen een te grote rol krijgen in de Nederlandse telecominfrastructuur of in de Rotterdamse haven, waardoor Nederland kwetsbaar zou worden voor spionage, sabotage of beïnvloeding.

De economische veiligheid van Nederland kan in het geding komen door illegitieme acties zoals spionage (digitaal of via insiders, zoals buitenlandse werknemers), maar ook door legitieme acties als bedrijfsovernames en export – waarbij cruciale kennis verloren kan gaan.

Komend jaar gaat de AIVD meer onderzoek doen naar economische veiligheid. Dat zal meer zicht geven op dreigingen en hun verschijningsvormen, en meer handelingsperspectief geven aan overheid en bedrijven. Zodat ongewenste activiteiten van andere landen kunnen worden onderkend en voorkomen.

Lees meer op aivd.nl/economische-veiligheid

Jihadistisch terrorisme in internationaal perspectief

- De machtsovername van de Taliban in Afghanistan heeft nog geen directe gevolgen gehad voor de jihadistisch-terroristische dreiging tegen Nederland.
- Voor zowel ISIS als Al Qaida wordt Sub-Sahara-Afrika steeds belangrijker. Beide zoeken daar (ook symbolische) successen en een veilige haven.
- ISIS en Al Qaida willen nog altijd aanslagen plegen in het Westen. Daarvoor proberen ze nu vooral lokale netwerken te inspireren.

Na het vertrek van de coalitietroepen uit Afghanistan in augustus 2021 heeft de Taliban daar de macht overgenomen. Radicale moslims vieren dat als een historische overwinning op de Verenigde Staten en het Westen. Maar welk effect het zal hebben op het mondiale jihadisme moet nog blijken.

De Taliban zelf lijkt vooral gericht op het binnenland. Er gaat van de beweging nu geen directe dreiging uit tegen Nederland of andere westerse landen. Bepalend is vooral de vraag hoeveel bewegingsruimte de Taliban zal laten aan ISIS en Al Qaida.

ISKP – de lokale tak van ISIS – en de Taliban bestrijden elkaar op leven en dood. Al Qaida en de Afghaanse Taliban daarentegen hebben hechte (soms familie)banden en delen een lange geschiedenis – Osama bin Laden plande de aanslagen van 11 september 2001 vanuit Afghanistan.

De Taliban heeft in februari 2020 met de VS afgesproken dat het internationale terroristen niet zou toestaan Afghanistan te gebruiken als uitvalsbasis. Of de Taliban zich aan die toezegging wil en kan houden, moet blijken.

Al Qaida zal mogelijk in Afghanistan ruimte zoeken om trainingskampen te vestigen, een internationaal netwerk te herbouwen en dat te bewapenen.

Voor zowel ISIS als Al Qaida wordt ondertussen Sub-Sahara-Afrika steeds belangrijker, vooral sinds de val van het ISIS-kalifaat in 2019. ISIS ondergaat sindsdien een transformatie – van een organisatie die hoofdzakelijk gericht was op een kerngebied in Irak en Syrië naar een organisatie die voor haar internationale aanzien steeds meer moet leunen op de prestaties van haar zogenoemde provincies wereldwijd.

Lokale jihadistische groepen in Afrika en Azië worden daarin steeds belangrijker. Zij hebben als ‘provincies van ISIS’ of *affiliates of al-Qa’ida* trouw gezworen aan het leiderschap van de moederorganisaties. Hoewel voor zulke groepen de lokale agenda vaak domineert, heeft een aantal in de afgelopen jaren ook buiten de eigen regio aanslagen gepleegd tegen westerse doelwitten.

Als zulke lokale, aan ISIS en Al Qaida getrouwe, groeperingen plaatselijk succesvol zijn, is dat symbolisch belangrijk voor het beeld van de jihadistische strijd wereldwijd. Ze kunnen ook de moederorganisaties veilige havens verschaffen, vanwaar zij aanslagen tegen het Westen kunnen plannen.

Al Qaida zal daarom mogelijk in Afghanistan ruimte zoeken om trainingskampen te vestigen, een internationaal netwerk te herbouwen en dat te bewapenen.

Zowel Al Qaida als ISIS houdt de ambitie aanslagen te plegen in of tegen het Westen. Het lijkt momenteel echter twijfelachtig dat ze nu de capaciteit hebben om zelf operaties te sturen. Ze moeten het daarom hebben van lokale netwerken en personen die ze met hun ideologie kunnen inspireren tot het plegen van aanslagen – daarin is ISIS succesvoller dan Al Qaida.

Lees meer over jihadistisch terrorisme op [pagina 10](#) of op aivd.nl/terrorismen

Dreigingen wegnemen 3 en helpen voorkomen

Veiligheidsonderzoeken

- De Unit Veiligheidsonderzoeken (UVO) deed in 2021 51.354 onderzoeken naar (kandidaat-)vertrouwensfunctionarissen.
- De AIVD en de MIVD zetten in 2021 verdere stappen richting één veiligheidsonderzoek met één verklaring van geen bezwaar (VGB) voor alle afnemers.
- Een mijlpaal was de ingebruikname van een systeem dat helpt de burgerluchtvaart veilig te houden tegen risico's van *insider threat*.

De UVO doet veiligheidsonderzoeken naar (kandidaat-)vertrouwensfunctionarissen – mensen die door hun werk toegang hebben tot geheimen, of in een positie zijn waarin ze de nationale veiligheid kunnen schaden. Bijvoorbeeld bij de Rijksoverheid, de luchtvaart en bedrijven die aan vitale processen werken.

De UVO is een gezamenlijke unit van de AIVD en de MIVD. In 2021 nam de unit op basis van veiligheidsonderzoeken 51.354 besluiten over het al dan niet verlenen van een 'verklaring van geen bezwaar'. Een stijging van zo'n 3.500 ten opzichte van 2020. De UVO kreeg toen minder aanvragen van de luchtvaart, omdat die hard was getroffen door de coronapandemie. Van het totale aantal onderzoeken in 2021 zijn 26.438 onderzoeken uitgevoerd door de UVO zelf (10.959 door de AIVD en 15.479 door de MIVD) en 24.916 door de Nationale Politie en de Koninklijke Marechaussee (KMar), onder mandaat van de AIVD.

De UVO streeft naar één uniform proces met op de langere termijn één VGB voor alle afnemers. Daartoe heeft de UVO afgelopen jaar de werkprocessen verbeterd en zoveel mogelijk gelijkgetrokken. Zo zijn de AIVD en MIVD steeds meer in staat op dezelfde manier een veiligheidsonderzoek te doen.

Ook versterkte de UVO het klantcontactcentrum voor betere bereikbaarheid en goede klachtenafhandeling.

De AIVD en MIVD zijn steeds meer in staat op dezelfde manier een veiligheidsonderzoek te doen.

In 2021 is de verdere opbouw van het programma Modernisering Veiligheidsonderzoeken (MVO) gerealiseerd. Dat zorgt voor een snellere VGB-aanvraag, dankzij geautomatiseerde onderdelen en aangepaste processen. Een mijlpaal was de ingebruikname van Automatisch Alerteren. Een systeem dat de UVO op de hoogte brengt als er bij een vertrouwensfunctionaris in de burgerluchtvaart wijzigingen zijn in het Justitieel Documentatiesysteem, of als er nieuwe inlichtingeninformatie is over hem of haar. Zo nodig doet de UVO dan een hernieuwd onderzoek. Dat helpt de burgerluchtvaart veilig houden. Op termijn zal Automatisch Alerteren ook worden gebruikt bij andere veiligheidsonderzoeken.

In 2021 heeft de UVO samen met andere afdelingen van de diensten, het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het ministerie van Defensie een concept van het wetsvoorstel tot wijziging van de Wet veiligheidsonderzoeken (Wvo) opgesteld. Begin 2022 wordt het voorstel voor internetconsultatie voorgedragen en wordt een uitvoeringstoets gedaan. Indiening bij de Tweede Kamer wordt in de tweede helft van 2022 verwacht.

Ook is in 2021 de nieuwe Beleidsregel veiligheidsonderzoeken geïmplementeerd. Dat ging probleemloos. Door deze beleidsregel is meer maatwerk mogelijk bij een verblijf in het buitenland van een (kandidaat-)vertrouwensfunctionaris.

Er zijn drie categorieën voor veiligheidsonderzoeken, afhankelijk van de aard van de vertrouwensfunctie: het A-, B-, of C-onderzoek. Hoe meer schade een (kandidaat-)vertrouwensfunctionaris kan aanrichten aan de nationale veiligheid, hoe diepgaander het onderzoek. Een A-onderzoek

is het meest diepgaand en wordt slechts ingesteld voor de kwetsbaarste vertrouwensfuncties. Na een positief afgerond onderzoek krijgt de kandidaat een 'verklaring van geen bezwaar' (VGB).

De UVO rondde in 2021 gemiddeld 94 procent van de onderzoeken af binnen de wettelijke termijn van acht weken. Dat ligt ruim boven de norm van 90 procent.

Lees meer op aivd.nl/veiligheidsonderzoeken

Tabel 1: afgeronde veiligheidsonderzoeken door AIVD en gemandateerde partijen

Onderzoeken	Positieve besluiten	Negatieve besluiten	Totaal
A-niveau door UVO	4.561	30	4.591
B-niveau door UVO	15.011	73	15.084
B-niveau door UVO overgenomen van KMar en Nationale politie	2.070	261	2.331
C-niveau door UVO	4.408	24	4.432
Totaal door UVO	26.050	388	26.438
B-niveau door KMar en Nationale Politie	24.916	0*	24.916
Totaal aantal onderzoeken	50.966	388	51.354

* De Nationale Politie en de KMar geven zelf geen negatieve besluiten af. Bij twijfel over een veiligheidsonderzoek op B-niveau dragen ze het onderzoek over aan de UVO. Eventuele negatieve besluiten worden dan meegerekend bij de negatieve besluiten van de AIVD. Dat verklaart de 0 hier.

Tabel 2: afhandeling van bezwaar- en (hoger)beroepsprocedures naar aanleiding van besluiten veiligheidsonderzoeken

	Binnengekomen bezwaren	Beslissing op bezwaar	Beslissing op beroep	Beslissing op hoger beroep
Ongegrond	-	15	6	4
Gegrond	-	10	1	1
Niet-ontvankelijk	-	6	0	0
Ingetrokken	-	0	1	1
Totaal	27	31	8	6

Contraproliferatie

- Een aantal landen werkt aan nieuwe soorten massavernietigingswapens, die niet binnen bestaande wapenverdragen vallen.
- Bij sommige van die wapens is de drempel om ze te gebruiken mogelijk lager.

De gezamenlijke Unit Contraproliferatie (UCP) van de AIVD en de MIVD onderzoekt de biologische, chemische, nucleaire en ballistische wapenprogramma's van landen van zorg, en hoe deze landen de kennis en goederen verwerven die nodig zijn om zulke massavernietigingswapens te maken.

Het is een onderzoeksgebied dat al langere tijd sterk in beweging is. Veel landen werken aan de doorontwikkeling van bestaande wapens, en aan nieuwe soorten massavernietigingswapens, die niet binnen bestaande definities en wapenverdragen vallen.

Zo testte Iran afgelopen jaar langeafstandsraketten met een groter bereik, waardoor ook de dreiging voor Europese landen toeneemt. Ook worden nieuwe soorten wapens ontwikkeld. Bijvoorbeeld voor gebruik in de ruimte, of cyberwapens die potentieel de schade kunnen

aanrichten van een massavernietigingswapen. De wereld wordt daardoor minder stabiel, en dat bedreigt de nationale veiligheid van Nederland.

Er worden nieuwe soorten wapens ontwikkeld. Bijvoorbeeld voor gebruik in de ruimte, of cyberwapens die potentieel de schade kunnen aanrichten van een massavernietigingswapen.

Sommige landen ontwikkelen die wapens precies zo, dat ze internationale wapenverdragen omzeilen. Het risico daarvan is driedelig. Als een wapen niet binnen een verdrag valt, betekent het dat landen nog niet met elkaar hebben afgesproken zo'n wapen niet te gebruiken bij conflicten. Materiaal dat nodig is voor de vervaardiging ervan mag worden geëxporteerd. Nederland en ook andere landen kunnen niet zomaar onderzoek doen naar wapens die nog niet als zodanig zijn geclassificeerd.

Een specifiek gevaar van sommige soorten nieuwe wapens is dat ze kleinschaliger zijn in te zetten. Dat verlaagt mogelijk de drempel om ze te gebruiken. De kans op grootschalige inzet van chemische wapens, of het gebruik van een strategisch nucleair wapen, is klein en gebeurde afgelopen decennia zelden (in het conflict in Syrië werden chemische wapens gebruikt) tot nooit. Het inzetten van zulke wapens zou worden opgevat als zo'n escalatie van een conflict dat daarop mogelijk de zwaarste tegenreactie zou volgen.

Maar Novichok – in feite een kleinschalig chemisch wapen – is al gebruikt om aanslagen te plegen op Russische dissidenten. De vrees is dat landen van zorg ook andere nieuwe, tactische massavernietigingswapens eerder zouden gebruiken bij een conflict. Wat de vrees daarvoor versterkt, is dat enkele landen van zorg als

filosofie lijken te hanteren: zorg niet alleen dat je wapens hebt, maar toon ook aan de wereld dat je bereid bent ze te gebruiken. Zo'n escalatie werkt in hun optiek deëscalerend: het doel is aanvallen afschrikken.

Het werk van de UCP is erop gericht verwerving van goederen en kennis voor massavernietigingswapens te voorkomen. Onder meer door bedrijven en (kennis)instellingen te wijzen op het risico dat ze ongewild goederen of kennis leveren die worden gebruikt voor wapenprogramma's. En ook door de Rijksoverheid van inlichtingen te voorzien. Die kan op basis daarvan beleid maken, export stoppen, of personen en organisaties sancties opleggen.

Lees meer op aivd.nl/massavernietigingswapens

Weerbaarheid

- De AIVD helpt de overheid, vitale sectoren en de Nederlandse economie weerbaar te zijn tegen dreigingen.
- Op cybergebied geldt: echte veiligheid is ook veerkracht.
- In de toegenomen competitie tussen landen is het des te belangrijker dat Nederland staatsgeheimen veilig houdt, dankzij eigen cryptografie.

De AIVD doet niet alleen inlichtingenonderzoek naar dreigingen tegen Nederland. Het is ook een taak van de dienst om op basis van zijn inlichtingenpositie de overheid, vitale sectoren en de Nederlandse economie te helpen weerbaar te zijn.

De AIVD probeert hen bewust te maken van het risico dat ze doelwit kunnen worden van onder meer spionage, sabotage en kennisdiefstal door andere landen, en adviseert ze over adequate beveiligingsmaatregelen. Als ze toch slachtoffer worden, geeft de dienst perspectief en advies.

De vraag naar zulk advies neemt al enkele jaren toe, ook in 2021 weer. Dat komt deels doordat diverse landen ernaar streven (onder meer economische) voorsprong te krijgen op andere landen, en bereid

zijn daarvoor unieke (Nederlandse) kennis en innovaties te vergaren. Lees meer daarover bij *Economische veiligheid* op [pagina 20](#).

Het komt ook doordat de techniek dit makkelijker maakt. Statische actoren die willen spioneren, saboteren of kennis stelen, doen dat steeds vaker (ook) digitaal, waarmee de dreiging van digitale aanvallen voor Nederland toeneemt. Lees meer daarover bij *Cyberdreiging* op [pagina 15](#).

Een nieuw middel om de Rijksoverheid en vitale sectoren te helpen daarmee om te gaan, zijn de cyberadviezen. Die brengt de AIVD uit sinds 2021. Cyberadviezen geven organisaties concreet, technisch advies over hoe ze kunnen omgaan met actuele cybercampagnes van statelijke actoren. De afgelopen jaar gegeven adviezen gingen onder meer over veilig thuiswerken, de compromittering van mailboxes, en het gebruik van sociale media door statelijke actoren.

Anders dan de meeste inlichtingenproducten zijn cyberadviezen ongerubriceerd. Dit betekent dat ze geen geheime informatie bevatten en daarom breder verspreid kunnen worden. De eerste ervaringen hiermee zijn positief: het geeft ministeries en andere organisaties handelingsperspectief en helpt ze hun veerkracht te vergroten.

De AIVD probeert organisaties recent meer te laten denken vanuit het principe van *assume breach*: maak (bovenop het nemen van beveiligingsmaatregelen) realistische plannen voor de stappen je zet als je toch wordt gehackt.

Organisaties staan sterker in hun schoenen als ze niet alleen digitale aanvallen kunnen afslaan, maar ook weten hoe ze moeten handelen als een hacker toch toegang heeft gekregen tot hun netwerk. En als ze bovendien de kennis en de back-ups hebben om daarna zo snel mogelijk de normale bedrijfsvoering te hervatten. Daartoe denkt de dienst mee met organisaties, en helpt ze bepalen wat de ‘kroonjuwelen’ zijn die het best beveiligd moeten worden.

Zo’n realistische benadering doet recht aan de alomtegenwoordigheid van cyberaanvallen en de capaciteiten die sommige landen inmiddels hebben. En het sluit aan bij de praktijk van veel organisaties en instellingen – voor wie het simpelweg onbetaalbaar of niet gebruiksvriendelijk is om niet alleen de primaire bedrijfsprocessen, maar de gehele bedrijfsvoering de zwaarst mogelijke (digitale) beveiliging te geven.

De AIVD probeert organisaties recent meer te laten denken vanuit het principe van *assume breach*: maak (bovenop het nemen van beveiligingsmaatregelen) realistische plannen voor de stappen je zet als je toch wordt gehackt.

Goede samenwerking binnen de Rijksoverheid komt digitale veiligheid ook ten goede. Daarom is de AIVD in 2021 nog intensiever gaan samenwerken met het Nationaal Cyber Security Centrum (NCSC). Adviezen en kennisproducten worden op elkaar afgestemd.

En samen met het NCSC en andere partners heeft de AIVD afgelopen jaar met alle ministeries gesproken over het vergroten van hun digitale weerbaarheid. Op het gebied van digitale veiligheid werkt de AIVD altijd nauw samen met de MIVD en de NCTV. Daarnaast werkt de dienst nauw samen met internationale partners.

De toegenomen competitie tussen landen en de groeiende cyberdreiging maken het des te belangrijker dat Nederland digitaal soeverein blijft en dat het staatsgeheimen veilig kan houden.

Daarvoor zijn hoogwaardige cryptografieproducten nodig, die in Nederland (en een enkele keer in Europees verband) worden gemaakt. Het Nationaal Bureau Verbindingsbeveiliging (NBV) van de AIVD speelt daarin een belangrijke rol. Het NBV werkt van oudsher aan het geheimhouden van Nederlandse staatsgeheimen, en aan veilige communicatie voor onder meer het leger en het diplomatieke verkeer.

De AIVD kijkt vooruit om de overheid, vitale sectoren, en topsectoren van het bedrijfsleven weerbaar te maken tegen de (digitale) dreigingen van de toekomst.

In 2021 werkte de AIVD verder aan de uitvoering van de in 2019 opgestelde Nationale Cryptostrategie. De strategie beschrijft hoe de Rijksoverheid aan betrouwbare beveiligingsmiddelen komt voor zeer gevoelige informatie. Het ministerie van Binnenlandse Zaken coördineert daarin en verzamelt de behoeftes van ministeries, waarna de dienst die vragen uitzet bij het juiste bedrijf. De AIVD schrijft vereisten voor en test de gebouwde software of hardware. De dienst draagt er bovendien aan bij dat universiteiten vakgroepen hebben waar de cryptologen van de toekomst worden opgeleid.

De AIVD kijkt vooruit om de overheid, vitale sectoren, en topsectoren van het bedrijfsleven weerbaar te maken tegen de (digitale) dreigingen van de toekomst.

Daarom bracht de dienst in 2021 niet alleen een publicatie uit over het verdedigen van computernetwerken, maar ook over de komende dreiging van quantumcomputers – die sommige cryptografie zullen kunnen breken. Dat helpt organisaties betere beveiligingsmaatregelen te nemen. De dienst bestudeert ook de veiligheidsrisico’s van onder meer kunstmatige intelligentie (AI) en de *internet of things*.

Het NBV onderhandelt samen met de ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie met andere landen over informatiebeveiligingsverdragen. Daarin worden afspraken gemaakt over de beveiliging en uitwisseling van vertrouwelijke en geheime informatie. In 2021 is het verdrag met Spanje goedgekeurd door de Ministerraad.

Lees meer op aivd.nl/informatiebeveiliging

Onze rol in het stelsel bewaken en beveiligen

- Vooral anti-overheidsextremisten bedreigden in 2021 hoogwaardigheidsbekleders.
- De AIVD draagt door inlichtingen en analyses bij aan het stelsel dat hun veiligheid bewaakt.

De inlichtingen van de AIVD dragen bij aan het stelstel dat onder meer politici, bewindspersonen en diplomatieke objecten bewaakt en beveiligt. Mede op basis van risicoanalyses, dreigingsanalyses en -inschattingen van de dienst(en) besluit de NCTV of hoogwaardigheidsbekleders (extra) beveiliging nodig hebben, zodat ze ongestoord hun werk kunnen blijven doen.

Afgelopen jaar zag de AIVD veel bedreigingen tegen politici en bewindspersonen, vooral geuit door anti-overheidsextremisten.

Er lijkt meer bereidheid om dreigementen ook uit te voeren. Die is terug te zien in aanhoudingen en veroordelingen. Lees meer over *Anti-overheidsextremisme* op [pagina 8](#).

De AIVD stelde afgelopen jaar dreigingsinschattingen op voor diplomaten en diplomatieke objecten. En voor functionarissen en leden van de rechterlijke macht die betrokken zijn bij de Nederlandse statenklacht over de Russische betrokkenheid bij het neerhalen van vlucht MH17 in 2014. De AIVD stelde ook dreigingsinschattingen op voor evenementen: de Nationale Herdenking, Veteranendag, Prinsjesdag en het Eurovisie Songfestival.

Lees meer op aivd.nl/bewakenenbeveiligen

4 Organisatie en kerncijfers

Toezicht op het werk van de AIVD

- Er zijn twee commissies die het werk van de AIVD controleren: de TIB en de CTIVD.

Omdat de onderzoeken van de AIVD geheim zijn, is goed toezicht cruciaal. Er zijn twee commissies die het handelen van de AIVD controleren: de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB) en de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD).

De TIB controleert of de dienst de zwaarste bevoegdheden volgens de wet mag inzetten. Denk hierbij aan telefoontaps, het hacken van apparaten en het intercepteren van communicatie via satellieten en de kabel.

Dit doet de TIB voorafgaand aan de inzet van de bevoegdheid. Als de TIB de inzet van een middel niet rechtmatig vindt, wordt dat niet ingezet. De TIB heeft in 2021 3,30 procent van de verzoeken tot inzet van deze bevoegdheden onrechtmatig bevonden.

De TIB controleert of de dienst de zwaarste bevoegdheden volgens de wet mag inzetten. Denk hierbij aan telefoontaps, het hacken van apparaten en het intercepteren van communicatie via satellieten en de kabel.

De CTIVD controleert de rechtmatigheid van de gehele uitvoering van de wet. De CTIVD kan rechtstreeks in de AIVD-systemen. Ook moeten alle AIVD-medewerkers de door de CTIVD gevraagde informatie geven. De CTIVD voert onderzoeken uit en onderzoekt klachten over ons handelen. Zij brengt openbare rapporten uit aan de Tweede en Eerste Kamer.

In 2021 publiceerde de CTIVD twee rapporten. Een rapport ging over de inzet van bijzondere bevoegdheden ter ondersteuning van een goede taakuitvoering door de AIVD en de MIVD. Het andere rapport ging over het verstrekken van gegevens aan buitenlandse diensten met een verhoogd risicoprofiel. De ministers van BZK en Defensie namen alle aanbevelingen in de rapporten over. De AIVD heeft de manier van werken verbeterd op aanwijzing van de CTIVD.

Hoe de AIVD voldoet aan de Wiv 2017 – onze licence to operate

- De AIVD werkte aan de verdere implementatie van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv 2017).
- In 2021 is begonnen met de voorbereidingen voor wijziging van de wet.

In 2021 heeft de AIVD hard gewerkt aan de verdere implementatie van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017. Die wet beschrijft welke bevoegdheden de dienst heeft en welke middelen de dienst wanneer mag gebruiken.

In 2021 heeft de dienst beleid verder gestandaardiseerd en de datahuishouding verbeterd. Dat gebeurde samen met de MIVD.

Ook werkte de AIVD met de MIVD een systematiek uit voor incidentmanagement en -melding. Hierbij is de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD) in een vroeg stadium betrokken.

Ook langs andere lijnen hebben de diensten gewerkt aan zorgvuldige gegevensverwerking, namelijk ten aanzien van geautomatiseerde data-analyse (GDA) en het betekenisregime, waarin gegevens terechtkomen die in het kader van datareductie relevant zijn verklaard.

De Wiv 2017 is sinds 15 juli 2021 op een aantal punten gewijzigd. Die wijziging voorziet onder meer in een zo gericht mogelijke inzet van bevoegdheden en een verbreding van de meldplicht aan de CTIVD bij het delen van geëvalueerde gegevens.

De Evaluatiecommissie Wiv 2017 (ECW) onder voorzitterschap van Renée Jones-Bos, en de Algemene Rekenkamer brachten in 2021 elk een rapport uit naar aanleiding van de invoering van de Wiv. De ECW deed een vervroegde evaluatie van de Wiv 2017. Dat was afgesproken in het regeerakkoord van het kabinet Rutte III. De belangrijkste conclusie was dat de wet in het algemeen werkt zoals beoogd, maar dat deze op een aantal punten tekortschiet en moet worden gewijzigd. Bijvoorbeeld op het gebied van toetsing en toezicht en de omgang met bulkdatasets door de diensten. Het rapport van de ECW doet daarom een aantal aanbevelingen voor een wetswijziging van de Wiv 2017.

Het rapport van de Algemene Rekenkamer beschreef welk effect de Wiv 2017 had op de operationele slagkracht van de AIVD en de MIVD. De conclusie is dat die slagkracht en de effectiviteit onder druk zijn komen te staan.

Het kabinet heeft de aanbevelingen van de Algemene Rekenkamer en de ECW omarmd. Naar aanleiding van de rapporten is een traject begonnen om te komen tot een nieuwe, toekomstbestendige wet. Dat zal meerdere jaren in beslag nemen. De contouren van de wetswijziging worden aan de Tweede en Eerste Kamer voorgesteld in een hoofdlijnennotitie.

De uitkomsten van de daaropvolgende parlementaire gedachte-wisseling worden betrokken bij het wetsvoorstel tot wijziging van de Wiv 2017. Ondertussen is besloten een aantal knelpunten versneld te adresseren via een spoedwet. Dat is nodig door de toenemende en urgente cyberdreiging tegen Nederland. De tijdelijk wet moet de diensten op korte termijn meer armslag geven om effectief te kunnen optreden tegen landen met een offensief cyberprogramma. Daarbij is een robuust stelsel van toetsing en toezicht geregeld, dat past bij het dynamische karakter van cyberonderzoek.

Lees meer op aivd.nl/wiv

Samenwerking met de MIVD

- Door samenwerking helpt de AIVD Nederland veiliger te maken.
- Vooral de samenwerking met de MIVD is hecht: de diensten delen teams, dragen belangrijke boodschappen uit en trekken steeds meer processen gelijk.

Samenwerking hoort bij het hart van het werk van de dienst. De AIVD stelt op basis van zijn inlichtingenpositie partners in staat op te treden tegen dreigingen voor Nederland. Juist met partners in onder meer de strafrechtketen, bij de overheid en in het bedrijfsleven, maakt de dienst Nederland veiliger. Vooral de samenwerking met de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) is intensief en hecht.

Hoewel beide diensten een eigen wettelijke taak hebben, treden ze beide op tegen de dreigingen van deze tijd, waarbij bijvoorbeeld spionage hand in hand kan gaan met economische dreiging of (verholen) militaire dreiging. Dat maakt samenwerking voor de hand liggend en noodzakelijk.

De diensten delen units die zich bezig houden met contraproliferatie (lees meer daarover op [pagina 25](#)), veiligheidsonderzoeken (lees meer daarover op [pagina 23](#)) en cyberoperaties. Ook werken de diensten nauw samen in het onderkennen en tegengaan van dreigingen uit China en Rusland.

De diensten treden samen naar buiten om de maatschappij bewust te maken van actuele dreigingen. Begin 2021 publiceerden de AIVD en de MIVD samen met de NCTV het 'Dreigingsbeeld Statelijke Actoren', dat duidelijk maakt hoe andere landen Nederlandse veiligheidsbelangen bedreigen. Later in het jaar vroegen de dienstleidingen van de AIVD en de MIVD samen aandacht voor digitale spionage door Rusland en China.

Hoewel beide diensten een eigen wettelijke taak hebben, treden ze beide op tegen de dreigingen van deze tijd, waarbij bijvoorbeeld spionage hand in hand kan gaan met economische dreiging of (verholen) militaire dreiging.

Afgelopen jaar werd de samenwerking met de MIVD ook intensiever op gebied van compliance – de AIVD en MIVD werken onder dezelfde wet en toezichthouder. Meer processen zijn gelijkgetrokken en er wordt gewerkt aan het uniformer toegankelijk maken van data, zodat teams efficiënt kunnen samenwerken. De komende jaren zullen de diensten de samenwerking verder intensiveren.

Kerncijfers

Tabel 3: uitgebrachte inlichtingenrapporten in 2021

Totaal	555
Waarvan inlichtingenberichten	410

Tabel 4: uitgebrachte ambtsberichten

2021	57
------	----

Lees meer op aivd.nl/ambtsbericht

Tabel 5: aantal schriftelijke dreigingsproducten

2021	103
------	-----

Tabel 6: uitgebrachte notificatieberichten

2021	34
------	----

Tabel 7: verzoeken tot kennisneming van informatie aanwezig bij de AIVD (inzageverzoeken) per soort

Verzoeken	Ingediend	Afgehandeld	Inzagedossier verstuurd	Nog in behandeling 31-12-2021
Gegevens over eigen persoon	91	56	21	35
Gegevens over overleden familielid	44	26	7	18
Gegevens over bestuurlijke aangelegenheden	35	18	12	17
Gegevens over derden	12	8	0	4
Totaal	182	108	40	74

Tabel 8: bezwaar- en (hoger)beroepsprocedures met betrekking tot kennisneming van informatie aanwezig bij de AIVD (inzageverzoeken)

	Bezwaar	Beroep	Hoger beroep
Afgehandeld	5	3	2
Ongegrond	5	1	0
Gegrond	0	2	1
Niet-ontvankelijk	0	0	1
Ingetrokken	0	0	0

Lees meer op aivd.nl/inzageverzoeken

Tabel 9: taps ingezet op basis van artikel 47, lid 1 Wiv 2017

2021	1.133
------	-------

Lees meer op aivd.nl/taps

Tabel 10: klachten over de AIVD bij de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Nog in behandeling op 1 januari 2021	5
Ingediend in 2021	19
Geheel ongegrond verklaard	3
Deels gegrond verklaard	0
Geheel gegrond verklaard	0
Informeel afgedaan	7
Niet in behandeling genomen	6
Ingetrokken	2
Doorverwezen	1
Nog in behandeling op 31 december 2021	4

Tabel 11: klachten over de AIVD bij de CTIVD

Nog in behandeling op 1 januari 2021	3
Ingediend in 2021	25
Geheel ongegrond verklaard	2
Deels gegrond verklaard	1
Geheel gegrond verklaard	0
Informeel afgedaan	8
Niet in behandeling genomen	13
Ingetrokken	0
Doorverwezen	0
Nog in behandeling op 31 december 2021	4

Lees meer op aivd.nl/klachten

Colofon

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
aivd.nl

Postbus 20010
2500 EA Den Haag

april 2022